

6. Зачковська Г.А. Маркетинг міжнародного туризму: міжкультурний вимір. – Економіка. Управління. Інновації. – 2011. – № 1(5) – С. 233-237
7. Приходько Т.М. Розвиток міжнародного туризму в Україні [Електронний ресурс] / Т.М.Приходько.– Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_DNI_2010/Economics/69706.doc.htm.
8. Прейгер Д.К., Малярчук І.А. Міжнародний туризм в Україні як форма розвитку інтеграційних комунікацій[Електронний ресурс] / Д.К. Прейгер, І.А. Малярчук // Стратегічна панорама. – 2005. – № 3. –Режим доступу до журн.:http://tourlib.net/statti_ukr/prejger.htm
9. Сушко Н.В. Тенденції розвитку міжнародного туризму в Україні: [Електронний ресурс] / Н.В. Сушко // Наукові праці.– Том 62. –Випуск 49.– Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/History/2006_49/49-13.pdf.
10. Затверження туристичного бренду України /Сайт Державного агентства з туризму та курортів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/ua/news/26542/>

Аннотація.

В статтє раскрывается деятельность государства в области международного туризма и роль международных договоров в этом процессе.

Ключевые слова: туризм, международный туризм, въездной туризм, туристическое сообщество, историко-культурные ресурсы.

Annotation.

The article reveals the activities of the state in international tourism and the role of international agreements for the development of tourism Ukraine.

Keywords: tourism, international tourism, inbound tourism, travel community, historical and cultural resources.

УДК 94(477) «10/11»:327

**Віта Половинська
(Київ)**

**РУСЬКО-СКАНДИНАВСЬКІ РЕЛІГІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ХІ - ПЕРШОЇ
ПОЛОВИНИ ХІІ СТ.**

Відзначено єдність ідеологічного простору часів Ярослава Мудрого, що сприяла як проникненню окремих культів (зокрема, культу св. Олава) та елементів західного християнства на Русь, так і східним впливам на Скандинавські країни. Також переглянуто повідомлення Києво-Печерського патеріку щодо прибуття на Русь варяга Шимона під децю новим кутом зору.

Ключові слова: Русь, Скандинавія, духовна культура, релігія, ідеологія, епоха вікінгів

Саме в ХІ ст. завершувалась так звана «епоха вікінгів» і йшов процес становлення державності і в Скандинавії, і на Русі, тобто починалась нова феодальна епоха. Християнізація, що майже одночасно проводилася в обох

країнах, справила великий вплив на міждержавні відносини – від тісних торговельних і політичних зв'язків до повного припинення мирних контактів і початку активних військових дій, – а, отже, тема русько-скандинавського обміну духовними цінностями не втрачає своєї актуальності для історика.

Питання русько-скандинавських релігійних зв'язків у своїх працях торкалося широке коло дослідників (передусім зарубіжних; варто окремо назвати таких російських учених як В.В. Рибakov, Р.С. Лебедєв, В.Я. Петрухін, Є.А. Мельникова, Т.Н. Джаксон). Протягом останніх десятиліть з'являються й предметні дослідження, у тому числі – вітчизняні. Так, норвезький історик Я.Р. Хагланд обґрунтовує гіпотезу, згідно з якою процес початкового поширення християнства в Норвегії є складнішим, аніж вважалося досі, і включає в себе певні східні, себто русько-візантійські, впливи [1]. А російський дослідник С.М. Михеев [2] й вітчизняний учений Є. Кабанець [3] розглядають проблему участі скандинавів в історії Києво-Печерської лаври, зокрема – перебування варяга Шимона на Русі, його участі в руському релігійному житті і будівництві Успенського храму, і доль нащадків Шимона, що лишилися на Русі.

Мета даного наукового дослідження з'ясувати сутність, форми та наслідки ідеологічного обміну між Східнослов'янським світом і Скандинавією.

Долі Русі і Скандинавії здавна були тісно пов'язані з історичного, політичного і торгового боку. Значний імпульс розвитку зазначених регіонів надала християнізація, проте спочатку даний процес ішов досить важко. Водночас позначались і «ключові точки», що вказують на його незворотність.

Епохальну подію – хрещення Києва князем Володимиром зазвичай відносять до 988 року і вважають «одномоментним». У «Житті Володимира особливого складу» із задоволенням описується, як хрестили киян, «заганивая в реку их аки стада и быст радость велия во граде...» [4; 5]. Але чим далі від Києва, тим більше зусиль доводилося докладати місіонерам. У скандинавських країнах (окрім Данії) християнізація йшла не швидше, до того ж жодному конунгу не могло спастись на думку хрестити натовп язичників, «заганивая в реку их аки стада», а якби і з'явилася, здійснити її не було б можливості: озброєні за звичаєм, вільні бонди були залучені до язичницького культу, тісно пов'язаного із сільськогосподарським циклом. Однак на межі тисячоліть утвердження християнства було неминучим і в Скандинавії, і на Русі. При цьому не можна повністю виключити деякого

посередництва скандинавських вікінгів: «Варяги, безсумнівно, могли при нагоді брати християнство у Візантії і навіть мати з огляду на це і деякий вплив на ту верству давньоруського суспільства, з якою вони були найтісніше пов'язані, тобто на княже й військово-торговельне середовище, але цей вплив, цілком імовірно, був лише другорядним супутнім явищем у сфері інтересів, що пов'язували їх з Візантією і Руссю та були значно актуальніші для них, аніж питання релігії» [6]. Питання участі норвезького конунга Олава Трюггвасона у хрещенні Русі досі лишається предметом дискусії у наукових колах.

Олав Харальдсон продовжив розпочату його попередником справу християнізації Норвегії. Однак часом він діяв надмірно круто і навіть жорстоко, що множило коло ворогів та активізувало зовнішніх недругів (насамперед – англо-данські кола держави Кнута Могутнього). Як відомо, унаслідок язичницького заклоту Олаву довелося залишити батьківщину разом з сином Магнусом. Конунг прибув «до Гардаріки» 1029 року. Рік потому, залишивши на Русі сина, Олав рушив у свій останній похід – назустріч загибелі в битві при Стікластадірі (29 липня 1030 року). Незабаром його було канонізовано [7; 8]. (До питання про прижиттєві й посмертні дива Святого Олава та його храм у Новгороді автор повернеться згодом.)

Правління Магнуса (1036–1047) залишило свій слід в історії країни й у вдячній пам'яті народу, що надав йому імені Магнуса Доброго. Незважаючи на нетривалість його перебування на престолі (до того ж, перші роки свого правління юний Магнус повинен був керуватися порадами досвідченіших людей), цей час став «точкою перевалу» в християнізації Норвегії, коли нові вірування набули великого поширення. Магнус Добрий усвідомив несумісність кровної помсти з життям християнської спільноти, що й виразилось у законах Норвегії. Велике значення мав розгром язичників з південної Балтики, які намагалися зупинити християнізацію Скандинавії. Після смерті Кнута, припинення його роду і розпаду англо-данської держави, Магнус став правити не тільки Норвегією, але й Данією [9].

Наступник Магнуса – Харальд Суворий також виявився пов'язаним з Руссю та родиною Ярослава Мудрого. Зведений брат Олава і палкий його шанувальник (він ще підлітком брав участь у битві при Стікластадірі), Харальд отримав поранення, але зумів врятуватися, а потім через Швецію дістався до Новгороду [10]. Завдяки його зусиллям християнізацію Норвегії в другій половині XI ст. було завершено. У Швеції ж, з її потужним прошарком язичників-бондів, процес ішов повільніше. Тоді ж відбувалась інтеграція

південних областей Швеції, населених гаутами (гьотами), у життя єдиного «королівства свеїв і готів». Централізація влади допомагала християнізації, зокрема, зміцненню церковних структур. Так, у наступному, XII столітті ми вже бачимо і в Норвегії, і в Швеції предстоятелів церкви в сані архієпископа з-посеред кількох побратимів-єпископів, що керували єпархіями, а в данському місті Лунде – архієпископа-примаса всієї Скандинавії [10; 11]. Церковна залежність від німецького Гамбург-Бременського діоцезу припинилася.

Язичництво втратило в Скандинавії панівне становище; християнська цивілізація Європи поповнилася новим обширним регіоном. Дослідники, однак, відзначають, що в цей період церковний устрій, культ, мистецтво в Скандинавії, разом з культурою Заходу, відчують помітний вплив християнського Сходу, що йшов з Візантії і Святої Землі через Новгород. Це не дивує, якщо згадати, що Харальд торкнувся життя східного та південного православ'я [12; 13]. Цікавою мені видається позиція Я.Р. Хагlanda, котрий, не бажаючи «замінити традиційну оцінку Харальда як владолюбного й егоїстичного правителя зображенням його благочестивим православним християнином, який заперечував владу архієпископа над Норвегією через власні релігійні переконання», водночас не має сумніву, що «всі розрізнені свідчення про існування в той час церковних звичаїв, відмінних від римокатолицьких, вимагають переоцінки, якщо ми хочемо з'ясувати, чи не був процес початкового поширення християнства в Норвегії складнішим, ніж запевняють нас середньовічні джерела» [1].

З його ж іменем пов'язаний показовий приклад того, як саме християнські ідеї, що прийшли до Скандинавії з хрещенням півострова, знаходять своє відображення у панегіричних поезіях скальдів. Ідеться про один з ранніх зразків тих скальдичних строф, де, за твердженням Сноррі Стурлусона, згадується Ісус Христос. Передбачається цитований у «Молодшій Едді» уривок з поховальної драпи Арнора Тордарсона (Скальда Ярлів), складеної близько 1067 р. в пам'ять про Харальда: «Я підношу молитви мудрому вартовому Греції і Гардів за роздавача смертей мужів (князів?); так я відплачую князю за дар» [14]. Вираз «вартовий Греції і Гардів» може вважатися кеннінгом Христа, однак, зважаючи на його нетиповість, виникає запитання: чим подібна нетиповість обумовлена? Я схильна погодитися з Ф.Б. Успенським, котрий, вивчивши даний момент, дійшов висновку, що не варто перш за все бачити в цьому вказівку на власне візантійське і/або руське походження християнства в Скандинавії чи вплив

східного обряду на поезію скальдів [14], як це робили Є.А. Ридзевська, О. Пріцак та інші дослідники [15; 16; 17; 18]. Зважаючи на вищесказане, головну роль тут відіграла добре відома біографія самого конунга Харальда, який багато років служив при дворі візантійського імператора, а також неодноразово бував на Русі і поріднився з руським князівським домом. Якщо не задаватися питанням про справжню історичну роль варязької дружини у політичному житті Візантії і Русі, а звернути увагу лише на її осмислення в скандинавській оповідній і поетичній традиції, то ми побачимо, що в прозових текстах («Гнила шкіра», «Гарна шкіра», «Коло Земне», «Хульда») Харальду приписується статус «захисника країни», до нього застосовується термін *landvarnarmaðr*, який нерідко використовується стосовно варягів, котрі вступили на службу до іноземного государя; і, отже, маючи на увазі буденний сенс прозової мови, вираз «вартовий, охоронець Греції і Гардів» (*Girkja vörð ok Garða*) майже синонімічний тим характеристикам, якими Харальд Суворий наділяється в сагах (*landvarnarmaðr, ... höfðingi mikill ok hafði landvörn, höfðingi yfir landvarnarmönnum*). Подібна близькість і провокує, за припущенням Ф.Б. Успенського, надто незвичайне позначення Христа в поминальній поемі про Харальда Суворого: Христос виявляється подібним не до земних правителів загалом, але насамперед до того конунга, за якого молиться скальд [14].

Говорячи про обмін духовними цінностями в політичному контексті, слід згадати про такий типовий для тогочасних русько-скандинавських зв'язків епізод, як прибуття на Русь братів Шимона й Фріанда, синів «варязького князя Африкана», котрі зазнали гонінь від дядька – літописного ватажка Якуна (Акуна) Сліпого і знайшли притулок при дворі Ярослава Мудрого. Після битви на Альті 1068 р. Шимон взяв православ'я «з усім своїм домом до 3000 душ зі своїми священиками» [19] та удостоївся отримання нового хрестильного імені Симона від преподобного Антонія. На кошти варяга було збудовано Успенський кафедральний собор Києво-Печерського монастиря, де згодом Шимон і був похований. Вигнанець забрав з собою з батьківщини золоті вінець і пояс з розп'яття – одного з найдавніших розп'ять типу *Volto Santo* в Скандинавії [20]. Цей пояс послужив, згідно з переказами, мірою довжини при будівництві згаданого Успенського собору, а також церков у Ростові і Суздалі, де син Шимона Георгій був тисяцьким у Юрія Долгорукого [19; 20; 3].

Питання про етнічну належність та біографічні подробиці як Шимона, так і Якуна досі не закриті². І якщо наведене літописцем ім'я Якун (Акун) з певністю вказує на скандинава Хако(у)на³, то згадані в Патерику імена Африкан⁴, Шимон⁵ і Фріанд – вочевидь хрестильні, наречені на честь християнських святих⁶ (що, зазначу, не дивно, зважаючи на агіографічний жанр джерела). Патерик підтверджує, що Шимон і його батько були християнами – «латинянами», тобто католиками: «Батько мій Африкан зробив хрест і на ньому зобразив фарбами богомужну подобу Христа, образ нової роботи, як шанують латиняни <...>. Той, хто колись був варягом, тепер же благодаттю Христовою став християнином, просвічений святим отцем нашим Феодосієм; залишив він латинську оману та істинно увірував у господа нашого Ісуса Христа з усім домом своїм, близько трьох тисяч душ, і з усіма священниками своїми, заради див, бувших від святих Антонія і Феодосія. Цей Симон був першим похований у тій церкві» [19]. Євген Кабанець дійшов висновку, що «становище навіть зрусілих „латинян“ у Київській державі в останній третині XI ст. ставало ледь терпимим, а самі вони постійно наражалися на підозри й звинувачення в підступності й нещирості. Ці нападки, напевно, не минули й Шимона, „милостника“ молодшого сина Ярослава Мудрого, який визнав на краще залишити „латынскую буесть“» [3, с. 99].

Намагання отримати з тексту Патерику більше інформації породжують все нові гіпотези з різним ступенем доказовості. Так, спостереження Кабанця щодо того, що чисельність так званого «дому» Шимона наближається до традиційного розміру тінгаліду (невеликої постійної армії з 3000 дружинників, що брала участь у морських походах вікінгів на Заході), дозволило йому схарактеризувати Шимона як військового командира найманої армії, а його прибуття на Русь – як екстремальну подію (вимушену міграцію-вигнання цілого анклаву дружинників, про що говорить Патерик)

² Р. З. Байер вважав Якуна сином шведського короля Олава [21]; Ф.А. Браун не сумнівався в шведському походженні Якуна та Африкана [22]; О. Пріцак припустив, що літописного Якуна можливо ототожнити з норвезьким ярлом Хаконом Ейрікссоном (пом. 1029/1030 р.), сином хладірського ярла, правителя Норвегії та ярла Нортумбрії Ейріка Хаконарсона, який згадується у Сноррі Стурлусона [23, с. 447]. З цим припущенням погоджуються сучасні дослідники С.М. Міхєєв [2], Євген Кабанець [3, с. 89-90] та інші. Є.А. Мельникова – у контексті розгляду балтійської політики Ярослава Мудрого – не виключає, що Якун, чие ім'я Након було значно більше поширене в Норвегії (й було родовим іменем хладірських ярлів, до яких належав і згаданий Хакоп Ейрікссон), аніж у Швеції, був норвежцем [8, с. 101-102].

³ Давньоскандинавське *Hákon*: *há* (високий) + *konr* (син), норвезьке *Håkon*, *Haakon* (Хокун) [24].

⁴ Походить від латинського прізвиська "африканець" – *Africanus*.

⁵ Біблейське Симеон; походить від давньоєврейського імені *שמון* (Шимон) – "Він (Бог) почув".

⁶ Окрім Африкана Петрійського, воїна, що постраждав за віру Христову за часи гонінь імператора Деція, відомі також преподобний Африкан і мученик Африкан [25; 26; 27; 28; 29]. Ім'я Фріанд автор пропонує читати як Фріард (*Friard* – від давньогерманського *fri* (вільний) + *hart*, *hard* (твердий, міцний), що веде нас до св. Фріарда Віндумітського [30; 31; 32; 33].

або ж навпаки – як цілком буденний епізод повсякденного життя професійного воїна-найманця. На погляд ученого, прибуття Шимона до Києва слід пов'язувати не з якимисьь екстраординарними обставинами, а, радше, з особистим запрошенням Ярослава Мудрого, який у 1030–1040-ві рр. здійснив кілька військових кампаній на західних і південних кордонах своєї держави – у Підляшші, Польщі, Литві, ятвязьких землях і в Пороссі й потребував у зв'язку з цим добре вишколеної збройної сили. Ремарка «сь иереи своїми», продовжує Кабанець, «вказує, що варязький найманець тримав біля себе навіть особистих священників-духівників, які, за переконанням укладачів Патерику, належали до латинського сповідання. Ця промовиста деталь підкреслює, що Шимон збирався затриматися на Русі надовго, заради чого, власне, й зібрав навколо себе великий гурт прибічників й помічників, чиї послуги могли знадобитися йому в майбутньому. Така величезна кількість новоприбулих – васалів, слуг і навіть кліриків, – не лише підкреслювала гоноровий статус знатного сеньйора, але й, як слушно видається, вказувала на якісь особливі права та заслуги останнього. Складається враження, що Шимон розраховував на особливий прийом при великокнязівському дворі й отримання достойного „кормління“, яке відповідало б його суспільному рангу.» [3, с. 92] І справді, як доводить дослідник, Шимон держав виняткову винагороду за свою службу руським князям, а саме – чималі земельні володіння у вигляді відчужуваного феодального аллоду, якими міг вільно розпоряджатися, оскільки в майбутньому варяг подарував «имѣнниа многа» Печерському монастирю. Ця маєтність могла перейти до нього лише за умови несення певних феодальних повинностей, передусім військової служби, стверджує Є. Кабанець, і допускає, що у вищезгаданому й полягала та велика «честь», якої Шимон, згідно з Патериком удостоївся від Ярослава Мудрого та його сина Всеволода [3, с. 92].

Слід підкреслити, що історія церкви в країнах Скандинавії почалася значно раніше зазначеної межі XI–XII ст. Ще за життя Олава Харальдсона відбувся перший церковний собор, що заклав основи побудови церкви в Норвегії. Найважливішим етапом стало прославляння загиблого Олава, причому допомога в цій справі прийшла з Новгороду. Уже через рік після трагедії Стікластадіра, 3 серпня 1031 року, єпископ Грімкель, друг і супутник Олава в походах, оголосив його святим і урочисто переніс нетлінні мощі до церкви св. Клеменса (Климентя) в Нідаросі, що раніше була заснована конунгом. Проте навіть для місцевого прославляння було необхідно скласти

низку текстів: житіє святого, розпорядок богослужіння, перелік зафіксованих чудес. Через десяток років усе це було готове, причому в переліку було, про що вже йшлося, чотири дива Олава, пов'язаних з Хольмгардом (Новгородом) [7; 8].

Роль Новгорода в прославленні Олава пояснюється тим, що тут здавна жили варяги – воїни і торгові гості. Багато з них уже стали християнами, а тому мученицька кончина і заповіді Олавом чудеса зцілень стали їм відомі і прийняті близько до серця. Існує припущення, що конунг Харальд при повторних відвідинах Русі (близько 1043 р.) записав їх зі слів княгині та інших свідків, а після повернення до Норвегії повідомив Магнуса і Грімкеля. Місцева канонізація Олава на батьківщині відбулася негайно.

Шанування Олава Святого швидко поширилось у регіоні. Природно, новгородські скандинави побажали й у себе мати храм на його честь. З «руських» чудес Олава [34; 35; 36; 37; 38; 39] два пов'язані особисто з ним, а два – з його храмом у Новгороді. Прижиттєве диво належить до перебування короля в Новгороді в 1029–1030 рр. і полягає в зціленні Олавом смертельно хворого хлопчика на прохання його матері і княгині. Друге зцілення могло бути і посмертним: один з скальдів стверджує, що пасмо волосся Олава «повернуло зір Володимирі». Хто такий Володимир, не повідомляється, напевно, він усім відомий. Імовірно, зціленим був юний Володимир Ярославич, первісток Інгігерд, майбутній творець Софійського собору в Новгороді⁷.

Два інших дива пов'язані з церквою Олава. Одне стосується зцілення юнака-ремесника в храмі св. Олава. Інше полягає в порятунку всього Новгорода від катастрофічної пожежі: вогонь затих, коли назустріч йому з храму вийшов священик з образом Олава.

Отже, «вічного конунга Норвегії» можна вважати й покровителем Новгорода.

До часу заснування храму святого Олава в Новгороді церковний розкол ще не відбувся. Однак відмінності в облаштуванні християнської церкви на Русі й на Заході були вже значні; для існування громади св. Олава

⁷ Діти Інгігерд і Ярослава, за свідченнями джерел, отримали відмінну освіту й були прикладом моральності і благочестя. Про це, зокрема, ідеться в похвалі св. князю Володимирі пресвітера Іларіона (бл. 1040): «...подивися на онуків і правнуків твоїх, як вони шанують благовір'я, тобою передане, як часто відвідують святі храми, як славлять Христа, як поклоняються Його імені!» [40]. У 40-х рр. XI ст. давній новгородський дерев'яний храм загинув при пожежі, і 1046 року на місці Владичного двору Володимиром Ярославичем за присутності великого князя Ярослава та княгині Інгігерд-Ірини було закладено новий собор – дещо північніше попереднього. Освячено Софійський храм було за даними різних літописів 1050 або 1052 року єпископом Лукою [40; 41; 42; 43; 44].

було необхідне доброзичливе ставлення новгородської княжої й архипастирської влади.

У XII ст. навколо церкви св. Олава розрісся Готський двір для новгородських скандинавів. Згодом тут же почали селитись і ганзейці, проте пізніше виник особливий Німецький двір, де католицька громада обрала покровителями св. ап. Петра і Павла, спорудивши свою церкву. Влаштовану на березі Волхова пристань для вивантаження товарів для обох «дворів» новгородці довго називали Гарольдовим вимолом (на згадку, вочевидь, про норвезького конунга) [8, с. 124-125; 45].

Хроніст Адам Бременський, кажучи про загальне шанування Олава, не випадково згадує слов'ян («склавів»). Храм св. Олава не був для новгородців чужим, ворожим місцем. Це впливає з питань священика Кіріка в так званому «Запиті» (XII ст.) [46]. Кірік повідомляє єпископа Ніфонта, що деякі люди «водять до варязького попа дітей на молитву». Бувало й матері носили туди немовлят для хрещення. Це викликало незадоволення православної ієрархії, хоча традиційно доброзичливе ставлення єпископів і архієпископів Великого Новгороду до католицької громади тривало понад чотири століття, до кінця існування незалежної Новгородської республіки.

Отже, у підсумку варто відзначити, що на межі тисячоліть могло мати місце деяке ідеологічне посередництво скандинавських вікінгів. Нормани, очевидно, могли при нагоді приймати християнство у Візантії і навіть мати з огляду на це деякий вплив на князівське та військово-торговельне середовище, але цей вплив, цілком ймовірно, був лише другорядним супутнім явищем у сфері інтересів, що пов'язували їх з Візантією і Руссю та були для них значно актуальнішими, аніж питання релігії. Участь же норвезького конунга Олава Трюггвасона в хрещенні Русі досі лишається предметом дискусії в наукових колах. В епоху Ярослава Мудрого при всіх суперечностях між Східною і Західною церквами (а також окремими діоцезами Західної церкви між собою) християнська церква залишалася єдиною, що сприяло як проникненню окремих культур (зокрема, культу св. Олава) й елементів західного християнства на Русь, так і східним впливам на Скандинавські країни. Однак з останньої третини XI ст., як демонструє приклад варяга Шимона, становище навіть зрусілих «латинян» у Київській державі погіршується, що мотивує їх до навернення у православ'я, а вже в «Запиті Кіріковому» (датованому не раніше 1147 р.) знаходимо чітке розмежування «руської» і «варязької» віри.

Джерела та література

1. Хагланд Я. Р. Христианизация Норвегии и возможные влияния восточных церквей / Я. Р. Хагланд // Древнейшие государства Восточной Европы : 2002 г. Генеалогия как форма исторической памяти / [редкол.: Е. А. Мельникова (отв. ред.) и др.]. – М. : „Восточная литература“ РАН, 2004. – С. 259-287.
2. Михеев С. М. Варяжские князья Якун, Африкан и Шимон: Литературные сюжеты, трансформация имен и исторический контекст / С. М. Михеев // Древняя Русь: Вопросы медиевистики. – 2008. – № 2 (32). – С. 27–29.
3. Кабанец Є. Скандинавське відлуння у історії Києво-Печерської лаври / Є. Кабанец // Історико-географічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України ; [редкол. : Г. В. Боряк (відп. ред.) та ін.]. – К. : Ін-т історії України, 2009. – С. 86–109.
4. Зимин А. А. Память и похвала Иакова мниха и житие князя Владимира по древнейшему списку / А. А. Зимин // Краткие сообщения института славяноведения. – 1963. – № 37. – С. 66-75.
5. Шахматов А. А. Корсунская легенда о крещении князя Владимира / А. А. Шахматов. – СПб., 1906.
6. Рыдзевская Е. А. Легенда о князе Владимире в саге об Олафе Трюггвасоне / Е. А. Рыдзевская // Труды Отдела древнерусской литературы ИРЛИ РАН. – 1935. – Т. II: 8. – С. 20.
7. Джаксон Т. Н. Четыре норвежских конунга на Руси: из истории русско-норвежских политических отношений последней трети X – первой половины XI в. / Т. Н. Джаксон. – М. : Языки русской культуры, 2002. – 192 с. – (Studia historica. Series minor).
8. Мельникова Е. А. Балтийская политика Ярослава Мудрого / Е. А. Мельникова // Ярослав Мудрый и его эпоха. – М. : Индрик, 2008. – С. 38–134.
9. Hoffmann E. Konig Magnus der Gute von Norwegen / E. Hoffmann // Kongsmenn og krossmenn: Festschrift til Grethe Authen Blom. – Trondheim, 1992. – S. 195–213.
10. Berg K. Harald Hardrade / K. Berg. – Oslo, 1966.
11. Bagge S. Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla / S. Bagge. – Berkeley; Los Angeles; Oxford, 1991.
12. Blöndal S. The Last Exploits of Harald Sigurdsson in Greek Service: A Chapter from the History of the Varangians / S. Blöndal // Classica et mediaevalia. – 1939. – Т. II. – P. 1-26.
13. Blöndal S. The Varangians of Byzantium: An aspect of Byzantine military history / S. Blöndal; translated, revised and rewritten by B. S. Benedikz. – Cambridge, 1978.
14. Успенский Ф. Б. Заметки о топонимике в поэтическом мире скальдов. Кто был „страж Греции и Гардов“ в глазах поэта XI в.? / Ф. Б. Успенский // Древнейшие государства Восточной Европы, 2009 год: Памяти И. С. Чичурова / отв. ред. Т. Н. Джаксон. – М.: Индрик, 2010. – С. 211–219.
15. Рыдзевская Е. А. Легенда о князе Владимире в Саге об Олафе Трюггвасоне / Е. А. Рыдзевская // Труды Отдела древнерусской литературы ИРЛИ РАН. – М.; Л., 1935. – Т. 2. – С. 7, примеч. 2.
16. Pritsak O. The Origin of Rus' / O. Pritsak. – Cambridge, Mass. : Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 1981. – Vol. 1. Old Scandinavian Sources other than the Sagas. – 926 pp.

17. Johnsen A. O. Harald Hardrådes Død i Skaldediktningen / A. O. Johnsen // MM. – 1969. – S. 49–50.
18. Kuhn H. Das älteste Christentum Islands / H. Kuhn // ZDA. – 1971. – Bd. 100. – S. 14–15.
19. Киево-Печерский патерик [Электронный ресурс] / Седмица. RU: Церковно-Научный Центр «Православная Энциклопедия». – Режим доступа до ресурсу: <http://www.sedmitza.ru/lib/text/438026/>
20. Свердлов М. Б., Шаскольский И. П. Культурные связи России и Швеции в IX–XVI вв. / М. Б. Свердлов, И. П. Шаскольский // Скандинавский сборник XXX. – Таллин : Ээсти Раамат, 1986. – С. 113–123.
21. Якун (Слепой) // Русский биографический словарь. – СПб. : Императорское Русское Историческое Общество, 1913. – Т. 25. – С. 114.
22. Браун Ф. А. Фрианд и Шимон, сыновья варяжского князя Африкана / Ф. А. Браун // Известия Императорской Академии наук по Отделению русского языка и словесности. – СПб. : Императорская Академия наук, 1902. – Т. VII. – Кн. 1. – С. 360.
23. Прицак О. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). Т. I. / О. Прицак. – К. : Обереги, 1997. – 1080 с.
24. Хакон, Хакун, Хокун, Хокан, Хокон, Хоген, Хаген [Электронный ресурс] / The Kurufin's Castle : Европейские имена: значение и происхождение. – Режим доступа до ресурсу: <http://kurufin.ru/html/Translate/Hakon.html>
25. Африкан [Электронный ресурс] / Православный календарь. – Режим доступа до ресурсу: <http://days.pravoslavie.ru/ABC/ma.htm#afrikan>
26. Мученики Африкан, Публий и Терентий [Электронный ресурс] / Православный календарь. – Режим доступа до ресурсу: <http://days.pravoslavie.ru/Life/life633.htm>
27. Saint Africanus of Carthage [Электронный ресурс] / Saints.SQPN.com : notes about your extended family in heaven. – Режим доступа до ресурсу: <http://saints.sqpn.com/saint-africanus-of-carthage/>
28. St. Africanus [Электронный ресурс] / Catholic Online. – Режим доступа до ресурсу: http://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=6098
29. Icons of St. Africanus, martyr [Электронный ресурс] / All-Merciful Savior Orthodox Mission. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.allmercifulsavior.com/icons/Icons-Africanus.htm>
30. Friard // Saint Herman Calendar 2008, 64.
31. Фриард Виндумиттский [Электронный ресурс] / Древо : открытая православная энциклопедия. – Режим доступа до ресурсу: <http://drevo-info.ru/articles/6691.html>
32. St. Friard [Электронный ресурс] / Catholic Online. – Режим доступа до ресурсу: http://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=3470
33. Friard [Электронный ресурс] / The Kurufin's Castle : Европейские имена: значение и происхождение. – Режим доступа до ресурсу: http://kurufin.ru/html/Germanic_names/germanic_names_folk-frib.html
34. Olafs saga hins helga. Efter pergamenthaandskrift i Uppsala Universitetsbibliotek. Delagardieske samling nr. 8II / O. A. Johnsen. – Kristiania, 1922. – К. 79.

35. «Отдельная сага об Олаве Святом» по рукописи SKB 2 perg. fol. – Saga Olafs konungs hins helga. Den store saga om Olav den Hellige / O. A. Johnsen og Jon Helgason. – Oslo, 1941. – В. 1–2. – К. 185.
36. «Отдельная сага об Олаве Святом» по «Кругу земному». – Óláfs saga ins helga fra Heimskringla. Nytt uendret optrykk fra “Heimskringla / Finnur Jónsson. København, 1911”. – Oslo, 1965. – К. 189.
37. «Отдельная сага об Олаве Святом» по рукописи AM 235 fol. – Olafs saga hins helga (Cd. 235 folio) / C. R. Unger // Heilagra manna sogur. – Christiania, 1877. – В. II. 159–182. – К. 5.
38. «Отдельная сага об Олаве Святом» по рукописи AM 61 fol. – К. 179.
39. «Отдельная сага об Олаве Святом» по рукописи GkS 1005 fol. – Flateyjarbok / S. Nordal et al. – Akranes, 1944–1945. – В. II, 431.
40. Молдован А. М. Слово о законе и благодати Илариона / А. М. Молдован. – К., 1984. – 240 с.
41. Повесть временных лет. Ч.1: Текст и перевод. – СПб, 1999.
42. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / [под ред. и с предисловием А. Н. Насонова]. – М.; Л., 1950.
43. Никитенко Н. Святая София Киевская / Н. Никитенко. – К. : Горобец, 2008. – 384 с.
44. Титмар Мерзебургский. Хроника / Титмар Мерзебургский; [пер. с лат. И. В. Дьяконова]. – М. : SPSSL – Русская панорама, 2009. – 254 с.
45. Хорошкевич А. Л. „Гаралда вымол“ / А. Л. Хорошкевич // Реализм исторического мышления. Проблемы отечественной истории периода феодализма. – М., 1991. – С. 250-251.
46. Русская историческая библиотека. – СПб., 1908. – Т. 6. – Стб. 60.

Аннотация

Отмечено единство идеологического пространства времен Ярослава Мудрого, способствовавшее как проникновению отдельных культов (в частности, культа св. Олава) и элементов западного христианства на Русь, так и восточным воздействиям на Скандинавские страны. Также пересмотрено сообщение Киево-Печерского патерика относительно прибытия на Русь варяга Шимона под несколько новым углом зрения.

Ключевые слова: Русь, Скандинавия, духовная культура, религия, идеология, эпоха викингов

Annotation

Noted the unity of the ideological space in the times of Yaroslav the Wise, which contributed to the penetration of certain cults (in particular, the cult of St. Olaf) and elements of Western Christianity to Rus' and Eastern influences on the Scandinavian countries. Some different considered the message of the Kievo-Pechersk Paterikon on the arrival of Varyag Simon in Rus' as well.

Keywords: Rus', Scandinavia, spiritual culture, religion, ideology, Viking Age

ІСТОРИЧНА ДУМКА

УДК 94 (477.5)''18''/''19''=411.16

Віктор Доценко
(Ірпінь)РОСІЙСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО ЄВРЕЇВ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.

У статті аналізується еволюція законодавства Російської імперії щодо євреїв наприкінці ХІХ - початку ХХ століття.

Ключові слова: євреї, Російська імперія, законодавство.

Україна багатонаціональна держава, в якій компактно проживають представники більше ста національностей. На сучасному етапі державного будівництва важливо реформувати та розвивати вітчизняне законодавство щодо статусу національних меншин України. При підготовці законопроектів важливо проаналізувати розвиток законодавства Російської імперії щодо вирішення національного питання. В законодавстві Російської імперії щодо національних громад, вагоме місце займають нормативно-правові акти, які регламентували статус та умови проживання єврейської меншини.

Цим питанням займалися і займаються різні дослідники. Однак для нас найбільш важливими є роботи Я. Хонігсмана, А. Наймана, А. Подольського. [9; 16].

Метою даної розвідки є аналіз Російського законодавства щодо євреїв кінця ХІХ – початку ХХ ст.

В 1856 р. Олександр II в межах започаткованих ним буржуазних реформ наказав переглянути все існуюче законодавство щодо євреїв з метою його прискорення інкорпорації євреїв в загальноімперське життя та зрівняння їх в правах з корінними народами імперії.

Перші реформи зачіпали здійснення євреями рекрутської військової повинності. В травні 1856 р. було видано указ «Про дарування євреям полегшення при виконанні рекрутської повинності», відповідно до якого було ліквідовано інститут єврейських кантоністів, а також зрівняно євреїв з іншим населенням щодо проходження військової служби. [10]

Наступного року було видано Статут Департаменту духовних справ іноземних віросповідань, який дещо послаблював обмеження щодо проживання привілейованих соціальних груп євреїв за межами смуги осілості.[11] В 1859 р. єврейське купецтво було зрівняно в правах з російськими. Згідно указу євреї, які протягом останніх п'яти років перебували в першій купецькій гільдії, отримували право проживати поза межами смуги осілості до тих пір, поки вони будуть залишатися купцями